

Keyreuktiń tiykarg'ı fenologiyalıq fazalarınń baslanıw sáneleri (2013, 2014, 2015- jıllar)

Baqlaw jılları	Túri	Vegetaciya		Gumshalaw		Güllew		Miywelew	
		Baslanıwı	Aqırı	Baslanıwı	Aqırı	Baslanıwı	Aqırı	Baslanıwı	Aqırı
2013	Keyreuk	4.03	10.XI	15.05	20.08	15.06	10.09	15.07	20.08
2014	Keyreuk	15.04	10.XI	13.05	25.08	10.06	15.06	20.07	20.08
2015	Keyreuk	5.03	8.X	7.05	30.08	8.06	10.09	23.07	23.08

Juwmaqlap aytqanda mádeniy jaǵdayda keyreuk jaqsı ósip rawajlanadı, kóp shaqalardı payda etedi, waqtıń ótiwi menen qaptal shaqalar kem-kemnen juwanlanıp baslaydı, keyin úlken kólemli kóp shaqalar (krona) payda

etedi, nátiyjede bas paqaldıń basqa paqallardan parqı bolmay qaladı, óziniń ontogenez dáwirin tolıq ótedi. Keyreuktiń jasil massasınıń zúráátliligi 1,3 ts/ga miywe sani bir túpte 10-300 danaǵa jetedi.

Ádebiyatlar

1. Ережеев С., Балтабаев М. Эколого-биологические особенности *Salsola orientalis* G.Gmel. (Кейреук) в условиях Северо-западных Кызылкумов. В сб. Некоторые вопросы обогащения естественных пастбищ Каракалпакской части Кызылкумов. - Нукус: qoiе, -С. qı-qoi.

2. Мамасалиев И. Ботаническая характеристика и хозяйственное значение. Кейреук (*Salsola orientalis* G.Gmel.) и его изменчивость в Узбекистане. Автореферат. –Ташкент: 1970.

3. Тажимуратов П. Эколого-биологические особенности и продуктивность растений в опытах по фитомелиорации пастбищ Каракалпакского Устюрта. Автореферат. –Ташкент: 1981.

REZYUME

Biz uch yil davomida *Salsola Orientalis* S.G.Gmelning bio-ekologik xususiyatlarini organdik.

РЕЗИМЕ

В течении трёх лет мы изучали био-экологические особенности *Salsola Orientalis* S.G.Gmel в условиях культуры.

SUMMARY

For three years we have been studying the bio-ecological features of *Salsola Orientalis* S.G.Gmel in the conditions of culture.

СУР РАНГЛИ ҚОРАҚҰЛ ТЕРИЛАРИНИНГ ТОВАРЛИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Р.У.Турганбаев – қишлоқ хўжалиги фанлари доктори, доцент

Тошкент давлат аграр университети Нукус филиали

Таянч сўзлар: қорақўл қўйлари, қорақалпоқ зот типі, маҳсулдорлиги, тери типі.

Ключевые слова: каракульские овцы, каракалпакский породный тип, продуктивность, смушковой тип.

Key words: karakul sheep, Karakalpak petrean type, productivity, krimmer type.

Республикамізда мустақиллик йилларида сур қорақўл зотларининг селекциясини ташкил этиш орқали унинг зотдорлигини яхшилаш борасида кенг қамровли чора-тадбирлар амалга оширилди. Бунинг натижасида мазкур зотнинг биологик хусусиятларидан келиб чиқиб тери, жун ва ғўшт маҳсулдорлигини оширишга эришилди.

Дунё миқёсида қорақўлчилик соҳасида ҳар хил рангдаги териларга, айниқса, сур рангли қорақўл териларига талаб ортиб бормокда. Қорақўлчилик соҳаси жадал ривожланаётган давлатларда қорақўл қўйларининг ноёб рангдаги турларини кўпайтириш ва уларнинг селекцион асосларини яхшилаш талаб этилмокда. Шу боис республикамізда қорақўлчиларининг асосий вазифаси сур зот типидagi қўйлар сонини кўпайтириш ҳамда кимматбаҳо ва камёб рангли қорақўлнинг барқарор етиштирилишини таъминловчи юқори маҳсулдор ихтисослаштирилган ҳайвонлар подасини яратишдан иборат. Бунда генофондни сақлаш, селекция усулларини такомиллаштириш ва янги турдаги, экспортга йўналтирилган маҳсулотни етиштирувчи ранг-баранг ва нақшинкор жингалак гулли қорақўл қўйларини яратиш борасида илмий тадқиқотлар долзарб бўлиб ҳисобланади.

Экспериментал тадқиқотлар Тўртқўл туманининг “Қизилқум” наслчилик хўжалигида амалга оширилган. Наслчилик хўжалигининг умумий майдони 675843 гектар бўлиб, шундан 534850 гектари – яйловлардир. Тадқиқотлар 1992 йилдан 2012 йилгача бўлган даврда рангига кўра турдош бўлган ҳайвонлардан олинган наслга орасида ўтказилган. Бунда илмий ишлар ранг-баранглик кесимида кўра қорақўл териси товарлик хусусиятлари ўрганилган.

Жун толаси узунлиги қорақўлчилик соҳасида терининг асосий товарлик хусусиятларини белгиловчи кўрсаткичлардан бири ҳисобланади [2].

Жуннинг узунлигини ўлчаш шуни кўрсатадики, у ясси типдаги шамчироқ гулли қорақўлда энг калта ($10,4 \pm 0,44$), ундан кейингиси камар ($10,5 \pm 0,50$), сўнгра пўлати сур ва ўрик-гул (тегишли равишда $10,6 \pm 0,64$ ва $10,7 \pm 0,35$) бўлади

Ўрик-гул ранг-барангликдаги кўзичокларда сурлик даражаси 3/10 ва 4/10-71,3% ни, камар рангли кўзичокларда 68,8% ни, шамчироқ гул ранг-барангликдаги кўзичокларда 67,2%, пўлати сур кўзичокларда 61,3% ни ташкил этган. Кам даражадаги сурлик (1/10, 2/10) асосан шамчироқ гул рангида ва ўрик гул рангида қўзатилади. Пўлати сур кўзичокларда ушбу кўрсаткич 3,7% ни ташкил қилди.

Аниқландики, камар ва ўрик гул ранг-баранглик турларда жингалаклик тўлиқ ўралмаганда жун толасининг бир тегислиги кўпроқ намоён бўлади 3/10-4/10, шамчироқ гул ва пўлати сур ранг-баранглигида эса кам даражали сурлик даражаси ҳам намоён бўлади - 4/10-5/10.

Ранг-барангликнинг яққол ифодаланиши, жилваланиши, ранглар ва ранг-барангликнинг текислиги кўп жиҳатдан сур қорақўлининг ғўзаллиги ва бетакрорлигини таъминлайди.

Олинган маълумотлардан кўриниб турибдики, сур рангини ва унинг ранг-баранглигини тавсифловчи асосий кўрсаткичлар бўйича шамчироқ гул кўзичокларда сезиларли фарқ қилади. Улар орасида ўрик гул (27,9%), пўлати сур (23,8%) ва кизил камар (21,3%) ранг-барангликдаги кўзичокларга нисбатан ранг-баранглиги яққол ифодаланувчи кўзичоклар кўпчиликти ташкил қилади. Ранг-барангликнинг энг

якқол ифодаланиши шамчирик гул (40,0%), пўлати сур (36,3%) ва ўрик гул (33,3%) кўзичокларда кузатилган. Тери сатҳида ранг-барангликнинг бир текислиги ҳам ўрик гул, пўлати сур ва шамчирик гул ранг-баранглигида кузатилган. ($P < 0,05$). Бошқа ранг-барангликдаги кўзичокларда ушбу кўрсаткичлар бирмунча паст бўлган.

Маълум бўлишича, сур қорақалпоқ зот типига мансуб кўзичокларни ишончли ва аниқ баҳолашда уларни 5-6 кунлигида бонитировкалаш керак. Айни ушбу ёшда ранг ва ранг-барангликнинг ифодаланиши ва жилваланиши якқолроқ намоён бўлади.

Таъкидланадики, қорақалпоқ зот типидagi қорақўлнинг (шамчирик гул, ўрик гул, пўлати сур ва кизил камар) жун толаси қопламида асосан эумеланин жойлашган бўлиб, у думалоқ шаклга эга ва мия қобиғи қатламида зич жойлашган, асосдан рангсизланган учига ўтиш жойида меланин бирмунча чўзиқ шаклга эга ва унинг зичлиги унчалик кучли эмас. Ушбу ранг-барангликдаги ҳайвонларда жун толаси учининг оқ-тўқ сариқ ранги мия қатламида жойлашган кам микдордаги феомеланин билан изоҳланади. Камар кўзичокларининг фаркли жиҳатлари шу билан белгиланадики, уларнинг жун толасида асосан феомеланин мавжуд, бунда оч рангли вариацияларда меланин янада чўзиқроқ шаклга ва кам концентрацияга эга, тўқ вариацияларда эса – думалоқ шаклга яқин бўлиб, концентрация даражаси паст бўлади. 4,0-4,5 ойлик, 12 ва 18 ойликда кўзичоклар жуни таркибида меланин микдорини ўрганиш шуни кўрсатдики, жун толаси қопламининг депигментацияси жараёни жадал кечмоқда. Агарда ўрик гул рангбаранглиги гигади кўзичоклар жун толасида меланиннинг микдор кўрсаткичини 100% деб қабул қилсак, 4,0-4,5 ойлигида 26,0%, 15 ойлигида эса 11,2% микдорида меланин мавжуддир. Бунда оч рангли кўзичокларда тўқ ранглиларга нисбатан депигментация жараёни жадал кечади ва уларнинг жун қоплами оқ-жигарранг тусга киради.

Турли ранг-барангликдаги қўйлар наслида сара ва биринчи синфга мансуб кўзичоклар микдори турлича бўлади. Уларнинг аксарияти шамчирик гул ранг-барангликдаги қўйларда – 66,3 % ва энг кам микдори кизил камар ранг-барангли қўйларда эса – 53,0 фоиз кузатилди. Пўлати сур ва ўрик гул ранг-баранглик қўйларнинг насли сонига кўра ўхшаш бўлиб, оралик ҳолатни эгаллади.

Турли ранг-барангликдаги қўйлар наслида сара ва биринчи синфга мансуб кўзичоклар микдори турлича бўлди. Уларнинг аксарияти шамчирик гул ранг-барангликдаги қўйларда – 66,3 % ва энг кам микдори кизил камар ранг-барангли қўйларда эса – 53,0 фоиз кузатилди. Пўлати сур ва ўрик гул ранг-баранглик қўйларнинг насли сонига кўра ўхшаш бўлиб, оралик ҳолатни эгаллади.

Кам қимматли ранг-барангликдаги кўзичокларда иккинчи синфга мансуб кўзичокларнинг солиштира салмоғи ва барраси бўйича яроксизлари кўпроқ кузатилди.

Адабиётлар

1. Турганбаев Р.У. Каракалпакский породный тип каракульских овец окраска сур. Монография. -Тошкент: 2012, -С.164.
2. Turganbaev R.U. Length of hair of Astrakhan of Karakalpakstan. //Academicia An International Multidisciplinary Research. Journal. India. Kurukshetra. (ISSN: 2249-7137). Vol.7. Issue 9. September 2017. -P. 65-71 (Impact Factor: SJIF=5.099).
3. Турганбаев Р.У., Очилов К. ва бошқалар. Тўрткўл завод типи. Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлигининг ихтирога патенти, № ЗАР 0010. –Тошкент: 2002.

РЕЗЮМЕ

Мақолада сур рангли қарақалпоқ типига мансуб қорақўл қўйлар терисининг товарлик сифати белгилари бўлган жун толаси узунлиги, ялтироклиги ва ипаксимонлик хусусиятлари баён этилган.

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся данные товарные качества каракуля как длина волоса, блеск и шелковистость волосяного покрова каракульских овец сур каракалпакского породного типа.

SUMMARY

The article is devoted to the description of such trade qualities of astrakhan sheep as hair's length, brilliance and silkiness of hair covering of astrakhan sheep sur of Karakalpak petrean type.